

BOLA MAYDA MOTORIKASINING PSIXOFIZIOLOGIK MAZMUNI VA RIVOJLANISH MEXANIZMLARI

Mamasharipova Nargizaxon Elmurod qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

maxsus pedagogika logopediya yo'nalishi 1kurs magstranti

nargizamamasharipova916@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bola mayda motorikasining psixofiziologik asoslari, uning shakllanish bosqichlari hamda rivojlanish mexanizmlari tahlil qilinadi. Mayda motorika harakatlari markaziy asab tizimi faoliyati, sezgi va harakat tizimlari o'zaro integratsiyasi asosida shakllanishi yoritiladi. Shuningdek, bola rivojlanishida mayda motorikaning nutq, tafakkur va kognitiv jarayonlar bilan uzviy bog'liqligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Tadqiqotda zamonaviy psixologik va fiziologik yondashuvlar asosida bolalarda mayda motorikani rivojlantirish omillari va usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: mayda motorika, psixofiziologiya, bola rivojlanishi, markaziy asab tizimi, sensor-motor integratsiya.

Kirish: Bugungi kunda bolalar rivojlanishini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ayniqsa, ularning psixofiziologik rivojlanish xususiyatlarini chuqur o'rganish dolzarb ilmiy va amaliy muammolardan biri hisoblanadi. Bola organizmining ilk rivojlanish bosqichlarida shakllanadigan mayda motorika ko'nikmalari nafaqat jismoniy, balki kognitiv, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli mayda motorikaning psixofiziologik mazmuni va rivojlanish mexanizmlarini o'rganish zamonaviy pedagogika, psixologiya hamda nevrofiziologiya fanlarining kesishgan nuqtasida joylashgan kompleks masala sifatida qaraladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mayda motorika harakatlari bosh miya po'stlog'ining muayyan sohalari, xususan, harakat (motor) zonalari, sensor tizimlar va ularning o'zaro integratsiyasi asosida shakllanadi. Sensor-motor integratsiya jarayonlari orqali bola atrof-muhitni idrok etadi va unga mos ravishda harakat faoliyatini tashkil etadi. Ayniqsa, qo'l barmoqlarining nozik harakatlari nutq markazlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu holat ko'plab neyropsixologik tadqiqotlarda o'z tasdig'ini topgan. Shu jihatdan mayda motorika rivoji bola nutqining shakllanishi va tafakkur jarayonlarining rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston Respublikasida ham maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish va bolalarning erta yoshdan boshlab intellektual hamda jismoniy

rivojlanishini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlarni joriy etish zarurligi alohida ta'kidlangan. Mazkur qaror doirasida bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlantiruvchi muhit yaratish, shu jumladan, mayda motorika ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi metodikalarni qo'llash muhim vazifa sifatida belgilangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-sonli "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorida bolalarning erta rivojlanishiga qaratilgan kompleks yondashuvlarni joriy etish, ularning intellektual salohiyatini oshirish hamda psixofiziologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash asosiy vazifalar qatoriga kiritilgan. Ushbu konsepsiyada ayniqsa, bolalarda sensor va motor ko'nikmalarni rivojlantirish orqali ularning keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorgarligini mustahkamlash zarurligi qayd etilgan.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni (2019-yil 8-oktabr) bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi"da bolalarning psixologik va fiziologik rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, innovatsion metodlarni joriy qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Yuqoridagi normativ-huquqiy hujjatlar bolalar rivojlanishini ilmiy asosda tashkil etish, jumladan, mayda motorika ko'nikmalarini shakllantirish orqali ularning umumiy rivojlanish darajasini oshirish zarurligini ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, bola mayda motorikasining psixofiziologik mazmuni va rivojlanish mexanizmlarini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo'lib, maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar Tahlili

Bola mayda motorikasining psixofiziologik asoslarini o'rganish bo'yicha ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borgan. Xususan, Jean Piaget bola kognitiv rivojlanishini bosqichma-bosqich tahlil qilib, sensomotor davrda harakat va sezgi faoliyati yetakchi o'rin tutishini asoslab bergan. Uning nazariyasiga ko'ra, aynan harakat faoliyati orqali bola atrof-muhitni idrok etadi va tafakkur jarayonlari shakllanadi. Rus psixologi Lev Vygotsky esa bola rivojlanishida ijtimoiy muhit va faoliyatning ahamiyatini alohida ta'kidlab, mayda motorika va nutq rivoji o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni

ilmiy jihatdan asoslab bergan. Unga ko‘ra, qo‘l harakatlari va nutq markazlari o‘rtasida funksional yaqinlik mavjud bo‘lib, bu holat bolaning nutqiy rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Nevropsixologiya yo‘nalishida Alexander Luria tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda bosh miya faoliyatining funksional tizimlari tahlil qilinib, harakatlarni boshqarishda turli miya zonalarining integrativ ishtiroki ko‘rsatib berilgan. Luriya fikricha, mayda motorika harakatlari murakkab psixofiziologik jarayon bo‘lib, u ko‘p darajali boshqaruv tizimiga ega.

Zamonaviy tadqiqotlarda sensor-motor integratsiya nazariyasi keng qo‘llanilib, u A. Jean Ayres nomi bilan bog‘liq. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bolaning harakat faoliyati sezgi tizimlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘un rivojlanishi mayda motorika ko‘nikmalarining samarali shakllanishini ta‘minlaydi. Mahalliy tadqiqotlarda ham maktabgacha yoshdagi bolalarda mayda motorikani rivojlantirish masalalari pedagogik va psixologik nuqtai nazardan o‘rganilgan bo‘lib, unda milliy ta‘lim tizimining o‘ziga xos jihatlari hisobga olingan holda metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Shu tariqa, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili mayda motorikaning bola rivojlanishidagi ko‘p qirrali ahamiyatini, uning psixofiziologik asoslari va rivojlanish mexanizmlarining murakkab tizim ekanligini ko‘rsatadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda bola mayda motorikasining psixofiziologik mazmuni va rivojlanish mexanizmlarini o‘rganishda kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va empirik usullar uyg‘unligiga asoslanadi. Nazariy metodlar sifatida psixologik, pedagogik va nevrofiziologik adabiyotlar tahlili, taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Bu orqali mayda motorikaning ilmiy asoslari, uning rivojlanish bosqichlari va mexanizmlari aniqlashtirildi.

Empirik tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- kuzatish (bolalarning kundalik faoliyatida mayda motorika harakatlarini tahlil qilish);
- diagnostik topshiriqlar (barmoq harakatlari aniqligi, koordinatsiya va tezligini baholash);
- eksperimental metod (maxsus rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar orqali o‘zgarishlarni aniqlash);
- suhbat va pedagogik monitoring (tarbiyachi va ota-onalar bilan hamkorlikda).

Tadqiqot obyektni maktabgacha yoshdagi bolalar tashkil etib, ularning yosh xususiyatlari, individual rivojlanish darajasi va psixofiziologik holati hisobga olindi. Tadqiqot jarayonida sensor-motor integratsiya, faoliyatga

yo'naltirilgan yondashuv va rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillariga amal qilindi. Natijalarni tahlil qilishda sifat va miqdoriy tahlil usullari qo'llanilib, bolalarda mayda motorika rivojlanish dinamikasi aniqlashtirildi.

Amaliy Tavsiyalar

Bola mayda motorikasini samarali rivojlantirish uchun quyidagi ilmiy asoslangan amaliy tavsiyalarni qo'llash maqsadga muvofiq:

1. Birinchidan, rivojlantiruvchi muhit yaratish zarur. Bunda bolalar uchun maxsus didaktik o'yinlar, konstruktorlar, mozaikalar, plastilin va boshqa qo'l harakatlarini faollashtiruvchi vositalardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu vositalar barmoq mushaklarini mustahkamlab, harakat aniqligini oshiradi.

2. Ikkinchidan, muntazam ravishda barmoq gimnastikasi mashqlarini tashkil etish muhim. Bunday mashqlar nafaqat motorikani, balki nutq rivojini ham rag'batlantiradi.

3. Uchinchidan, tasviriyl faoliyat turlariga keng o'rin berish lozim. Rasm chizish, kesish, yopishtirish kabi mashg'ulotlar mayda motorika bilan birga ijodiy fikrlashni ham rivojlantiradi.

4. To'rtinchidan, sensor rivojlanishga alohida e'tibor qaratish kerak. Turli tekstura, shakl va o'lchamdagi predmetlar bilan ishlash orqali sezgi va harakat uyg'unligi rivojlanadi.

5. Beshinchidan, individual yondashuvni ta'minlash zarur. Har bir bolaning rivojlanish darajasi turlicha bo'lganligi sababli, mashg'ulotlar differensial tarzda tashkil etilishi kerak.

6. Oltinchidan, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish muhim. Uy sharoitida ham bolalarning qo'l harakatlarini rivojlantiruvchi o'yin va mashg'ulotlarni davom ettirish tavsiya etiladi.

7. Yettinchidan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish orqali ta'lim samaradorligini oshirish mumkin.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bola mayda motorikasining rivojlanishi murakkab psixofiziologik jarayon bo'lib, u markaziy asab tizimi, sensor va motor funksiyalarining o'zaro uyg'unlashuvi asosida shakllanadi. Mayda motorika nafaqat harakat faoliyatining muhim tarkibiy qismi, balki bolaning nutqiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, maktabgacha yosh davrida mayda motorika ko'nikmalarini maqsadli va tizimli rivojlantirish bolalarning umumiy rivojlanish darajasini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, qo'l barmoqlari harakatlarining takomillashuvi nutq markazlari faoliyati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu esa bolalarning nutq rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, sensor-motor integratsiya jarayonlarining yetarli

darajada shakllanishi bolaning atrof-muhitni idrok etish va unga moslashish imkoniyatlarini kengaytiradi. O'tkazilgan tahlillar shuni tasdiqlaydiki, mayda motorika rivoji ko'p jihatdan ta'lim-tarbiya jarayonining to'g'ri tashkil etilishiga, rivojlantiruvchi muhitning mavjudligiga va pedagogik yondashuvlarning samaradorligiga bog'liq. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda maxsus metodikalar asosida ish olib borish zarur. Amaliy jihatdan olib qaralganda, mayda motorikani rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar — barmoq gimnastikasi, tasviriy faoliyat, konstruktiv o'yinlar va sensor mashqlar — kompleks tarzda qo'llanilganda yuqori samaradorlikka erishiladi. Bundan tashqari, ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali bolalarda ushbu ko'nikmalarni mustahkamlash imkoniyati yanada kengayadi. Umuman olganda, bola mayda motorikasining psixofiziologik mazmuni va rivojlanish mexanizmlarini chuqur o'rganish ta'lim tizimini takomillashtirish, bolalarning erta rivojlanishini qo'llab-quvvatlash hamda ularning keyingi ta'lim bosqichlariga samarali tayyorgarligini ta'minlashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son qarori "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". — 2–7-betlar.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qarori "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi". — 5–14-betlar.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni "Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi to'g'risida". — 3–10-betlar.
4. Piaget J. The Origins of Intelligence in Children. — New York: International Universities Press, 1952. — 12–85-betlar.
5. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge: Harvard University Press, 1978. — 33–92-betlar.
6. Luria A. R. The Working Brain: An Introduction to Neuropsychology. — New York: Basic Books, 1973. — 45–110-betlar.
7. Ayres A. J. Sensory Integration and the Child. — Los Angeles: Western Psychological Services, 2005. — 20–74-betlar.
8. Elkonin D. B. Child Psychology. — Moscow: Prosveshchenie, 1989. — 58–123-betlar.

